

Pál
Závada

Deň
na trhu

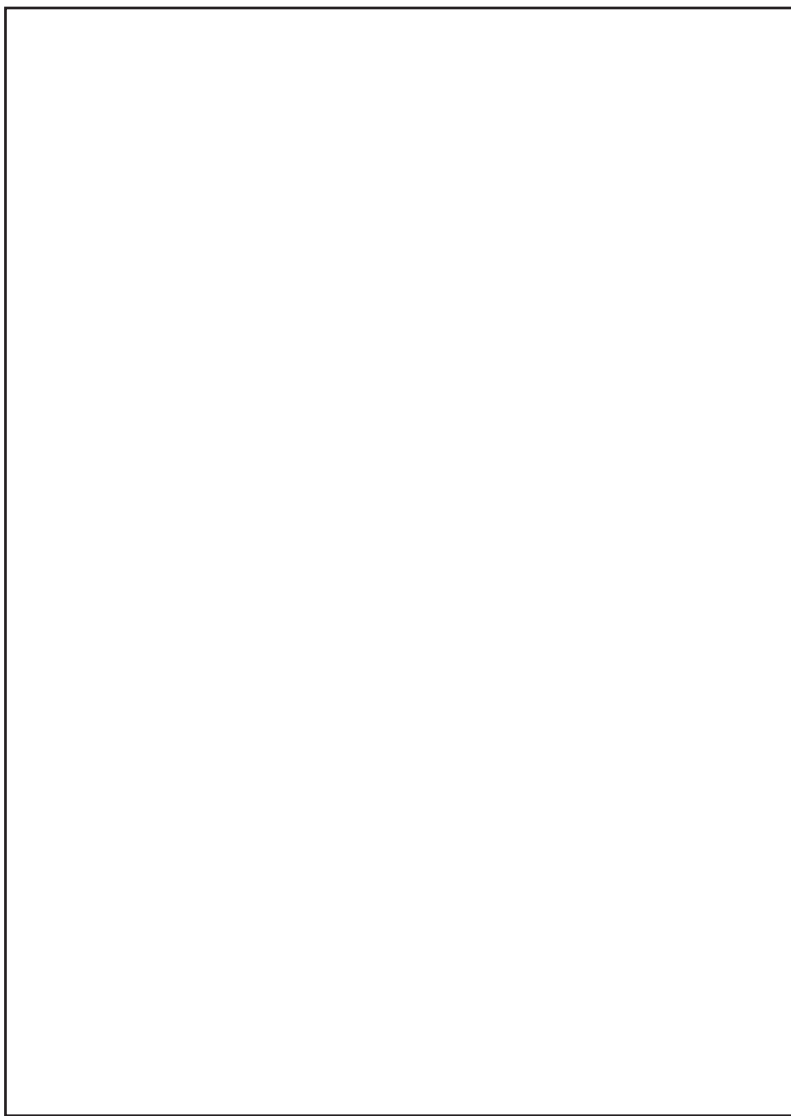
Čo vedie ľudí k tomu, aby zdvihli ruku
na iných?

SVETOVÁ PRÓZA

SVETOVÁ PRÓZA

Pál Závada

Deň na trhu

Z maďarčiny preložila
EVA ANDREJČÁKOVÁ

slova

Copyright © Pál Závada 2019

Slovak translation rights arranged with Magvető Publishing, Budapest

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2024

Translation © Eva Andrejčáková 2024

Cover photo by Tamás Konok, Fortepan, No. 42595, Győr, Hungary, 1939

ISBN 978-80-566-5897-0

Tento projekt z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie
reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani
elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok,
prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému
a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Presne si pamätám okamih, keď som nadobudla istotu, že najsilnejší blesk tohto hromobitia zasiahne práve nás. A odteraz si nebudem môcť zakrývať oči pred hrôzami, lebo ma to pred ničím nezachráni. Že síce môžem utekať domov a strčiť hlavu pod perinu, keď som zhnusená z toho, čo ľudia stvárajú, ale nič tým nedosiahnem. Lebo tento bes ohrozuje priamo pred našimi očami nielen iných, ale vyhladnutým cieľom dobytých chutí sme už aj my, toto mi práve svitlo.

Bolo to presne v čase, keď sa na Görbe utca za trhoviskom pred očami rozlezelej, no ešte stále rozzúrenej masy ľudí rozcapilo aj druhé krídlo pootvorenej veľkej brány a zjavili sa v nej dvaja neznámi muži – žandár a civil, ktorí držali pod pazuchy bezvládne telo a vynášali ho chrptom von. Všetko to vidím dodnes. Ale nie hneď, lebo pri pohľade na to telo zrak mimovoľne pritiahne predovšetkým krvavá rana v trhline na nohaviciach, a potom rozmliaždená hlava a znetvorená tvár, na ktorej zostala neporušená hádam len kozia briadka. Keď sa začnem preberať z úžasu a pozornejšie sa zahľadím na obeť, spoznám v nej obchodníka s vajíčkami Ferenc Grósa. Pomôže mi pri tom skutočnosť, že práve stojím pred jeho bránou, ktorou zvyčajne vchádzajú koče do dvora. Presne tam teraz zacúva malé nákladné auto, vyskočí z neho

akási osoba v baretke – ráčte prepáčiť, pani, začudujem sa, ako úctivo ma požiada, či môžem ustúpiť –, aby potom s dvoma ďalšími vložili raneného na korbu auta a odfrčali.

Panebože, aké strašné, opakovala som si v duchu, toto nešťastník Ferike asi ťažko prežije, a tu sa začína nová kapitola. Lebo keď teraz začnú hľadať vinníkov, uvidíte, kričať a ukazovať prstom budú na nás.

Odbočila som na hlavnú, vtedy už opustenú ulicu, kde sa ešte na ceste trblietali úlomky skla z rozbitých okien, a zamierila som k rodnému domu. Vedela som, že otec sa poučil z tatárskej ruvačky, ku ktorej došlo pred pol druhu rokom, a tak jeho obchod s metrovým textilom a konfekciou, čo stojí oproti nedávno rozbitým prevádzkam a roztlčeným trhovým stánkom, uvidím opäť neporušený, oba výklady má aj teraz chránené nezničiteľnými oceľovými roletami. Otec včas stiahol žalúzie aj na všetkých šiestich oknách v dome a zamkol bránu. Lenže teraz som sa u rodičov nechcela zastavovať – nemala som chuť počúvať otcove názory o situácii vonku, jeho dobré rady, ktoré vytrvalo a rozhodne zdôrazňoval, hoci som sa po uliciach pohybovala ja, nie on. Preto som ani nešla zadnou uličkou, kde by som cez čeladnicke okno mohla zburcovať tetu Julcsu.

Keď som dorazila domov, nemala som najmenšiu chuť rozprávať sa ani s manželom, možno presne pre tú nevysloviteľnú desivú predstavu, že všetko, čo sa teraz deje vonku, je pri pohľade naňho to najnebezpečnejšie, hoci on za nič nemôže. Klamala som mu, že priamo na trhovisko som vôbec nešla, lebo odtiaľ bolo počuť výkriky, niekoľkí výtržníci urážali predavačov a debničky s tovarom im pozhadzovali na zem. Že som si len cez okienko vymenila pár slov s tetou Julcsou, povedala som jej, že moji rodičia sa zamkli, nepotrebujú nič a nič zvláštne som si nevšimla ani v zadnej uličke, keď som sa k nej

zakrádala a potom zase bežala preč. Takže som vlastne zatajila nielen to, čo sa deje vonku, ale aj že mi rovno pred nosom vynášali z domu dobitého Grósza a aká hrôza sa ma vtedy zmocnila.

Sándorovi sa nezdalo podozrivé, že všetko, čo som chvatne odrapotala, mi zabezpečovalo alibi nanajvýš tak na pol hodiny, určite nie na pol dnu. Videla som však, že moje, čo aj oklieštené správy ho nadmieru rozrušili, veď sa nahlas zamyslel, čo za božie dopustenie vonku asi môže byť a či polícia dokáže dostať situáciu včas pod kontrolu. Napriek tomu prísne zachoval pokoj, ďalej si nalieval zo smaltovanej kanvice vychladnutý čaj bez chuti a perličkovým písmom si z hrubej odbornej knihy vypisoval do fialového linajkového zápisníka zoznam obilných škodcov. Ani nezdvihol zrak, keď som mu povedala, že si idem dnu trochu oddýchnuť. Dobré, Marika moja, len choď, a vzápätí už listoval v knihe, lebo voľačo hľadal.

*

Zavrela som okenice, ľahla som si a myslela som na predošlé ráno, na to, s akými obavami a akí rozrušení sme odchádzali z domu. Vtedy sme si ešte nedokázali ani predstaviť, čo sa bude diať ani strach, ktorý príde potom.

Ako sme tak stáli na skorom predpoludňajšom slnku s dobrodincami, čo sa tam zhromaždili v hojnom počte, do môjho nepokoja sa vmiešala aj akási povznášajúca nádej, že všetko sa predsa len môže obrátiť na dobré. V ten deň, 20. mája '46, sme sa totiž stretli pred ústredím kunvadaských maloroľníkov, aby sme spolu odprevadili učiteľa Sándora Hadnagya, môjho muža, na pojednávanie ľudového súdu v Karcagu. Aby sme preukázali úctu mimoriadne čestnému človeku – tak sa vyjadrovali verní Sándorovi stúpenci,

aj to skutočne rovnako cítili a v tom, čo tvrdili, nebolo nič prehnané. Veď učiteľ ich detí bol koniec koncov obvinený z čohosi, čo sa v predchádzajúcich dňoch dopodrobna rozpítvalo. Mimochodom, ide o jednu dávnu, zastaranú a neuveriteľnú klebetu, že Sándor v minulosti – ešte svojho času! – viedol na trhovisku takpovediac vojnovú propagandu.

Čo na tom vlastne treba pochopiť? Ozaj ho udali pre toto?! – rozhorčovali sa doteraz jeho sympatizanti, čo sa tu kvôli nemu zhromaždili.

Zrazu sa spomedzi obsmŕdačov na náprotivnom chodníku nečakane vynoril akýsi nádenník v zaplátaných gatiach, pristúpil bližšie a posmešne vyhlásil:

Čo ak nielen preto? Čo ak učiteľíka obviňujú aj z niečoho iného?

A obzrel sa na niekoľkých sebe podobných, čo ho už doháňali a ako na povel sa hneď začali naparovať, skáčuc si do reči. Vraj, čo tak zízajú prívrženci reakčného pána učiteľa, roľníckom sa vari voľačo nepáči? Takto bezočivo do nich zapárali. Aby potom na našich priateľov brýzgali, že to, čo robia, je užitočné len ako lysému hrebeň a slepému zrkadlo, a že oni veru ťahajú k protivníkovi, k miestnej komunistickej mládeži. A či sme už počuli o Maďarskom demokratickom mládežníckom zväze. Madisz. Oni sú vraj jeho členmi. A veľmi radi vysvetlia, z čoho je vlastne Sándor Hadnagy obvinený. Ak chceme vedieť, z ničoho iného ako z toho, že v septembri '44 s príchodom frontu ozbrojil chlapcov z mládežníckeho hnutia Levente, ktorých mal na starosti, a vzal ich so sebou.

Aby som ich zachránil – ozval sa zrazu z boku chlapík s pristrihnutými bajúzmi v obleku a klobúku, teda môj muž, sám učiteľ Hadnagy. A ja som stála tesne pri ňom.

Nepravda, nie preto! zaraz sa naňho oborili tamti.

Čoby nie! bránil sa môj muž. Veď Rusi tu poľovali na samých takýchto ucháňov, čo by im hneď na lep sadli, a potom – smer Sibír!

Klame! Tých výrastkov ťahal so sebou, aby bojovali proti Rusom! Reakčný živel! Rozpráva bludy! vyblakovali nádenníci z Madiszu, všakovako detinsky nadúvali svoje ľavičiarске sebavedomie a razilo z nich na sto honov ako zo suda.

Preto si ich odvelil do obrannej línie, nezapieraj! vrieskal jeden z trhanov a chrapúnsky môjmu mužovi tykal.

Sándor namiesto odpovede vytiahol z vnútorného vrecka striebornú tabatierku, cvakol vrchnákom, otvoril ju, vytiahol cigaretľu a nasadil si ju do špičky. Zradcovia komunistickí – vzal ju za konček medzi zuby a cmúľajúc zasyčal – radšej nech zavrú papule!

Vy sa opovažujete voľačo hovoriť? zaútočili naňho títo jednohlasne, zatiaľ čo pokojne odklopil benzínový zapaľovač a nenáhľivo si zapálil. To je hanba! Takto si pustiť nave-rímboha hubu na špacír! Deti nahnať do palebnej spříšky...!

Neskrivil sa im ani vlas na hlave, potriasal hlavou môj Sándor, vypúšťajúc dohora dymový oblak. Všetkých šestnástich som zo západu priviedol zdravých domov.

Tak je, pravdu má, začali sa konečne ozývať naši priatelia maloroľníci, na čele ktorých stál dobrý priateľ môjho muža Gergely Kátai. Mimochodom, on viedol delegáciu, čo sa vybrala demonštratívne rokovať, ale nechce záležitosť zdržovať takýmito vecami, nepovie nič, aj teraz len s chladným úsmevom na tvári prebehne pohľadom okolo seba. Ľudia sa už aj začali hotovať na odchod, tí, čo si ešte pred chvíľou podávali ploskačku s pálenkou, teraz znova zatisli zátku, ale viacerí začali prisviedčať a súhlasíť s tým, čo povedal Sándor. Chlapcov by boli Rusi aj tak ihneď pochytali a prinútili stavať letisko alebo

by ich rovno odvliekli za Ural. Okamžite prestaňte s tým kvákaním, vyblaflí na zádrapčivcov, veď pán učiteľ ich hrdinsky priviedol domov do jedného. A už len preto sa v tejto chvíli chystáme Sándora Hadnagya obraňovať, s nami môže počítať.

A preto, lebo je to chrabrý človek. A dobrý Maďar, dobrý učiteľ.

Učiteľ maďarčiny?

Nie. Geografie a biológie.

Prvostupňový súd ho predsa odsúdil, začal ktosi vysvetľovať, hoci v blízkych kruhoch to každý vedel, veď sa zišli práve preto, lebo proces sa teraz znova otvoril. A ešte pre ponižujúci rozsudok vynesený v júni '45, ktorý vzápätí vyvolal v okolí také obrovské pohoršenie, že boli napokon nútení zrušiť ho. Všetci už vtedy vedeli, že tieto narýchlo zorganizované ľudové súdy dirigujú komunisti a ich rozsudky nemajú s pravdou nič spoločné.

Lebo proti tebe svedčili falošní svedkovia, Sándor!

Pravdaže, predsa socdemáci, prikyvovali viacerí. Na to podaktorí pozreli na seba a začali záležitosť trošku rozpitvávať.

Nuž, nie celkom socdemáci, všetci ani socdemákmi nie sú, všakže? Len tí, čo sa vrátili odhential'.

Čože? Odkiaľ?

Kto?

No kto asi.

Aha, že tí...

A oni ustanovujú aj ľudové súdy, všetci do jedného sú tam takí, aby bolo jasné...

Pravdaže, aj všetci tí, čo udávajú.

Chrabrý Maďar im kole oči.

Počúvajte! vystúpil pred našich maloroľníkov znova ten v zaplátaných gatiach. Vo vašich očiach je naozaj chrabrý

ten, čo vlastných nedospelých študentov vyzbrojí a vezme ich na front?

Nehovoriac o tom, na čej strane! podkurovali aj ostatní prívrženci Madiszu. Na strane fašistov proti osloboditeľom! Aj ho za to prvostupňový súd odsúdil na štyri a pol roka, a potom ho predsa pustili na slobodu.

Stála som tam medzi dvoma rozzúrenými kompániami, obracal sa mi žalúdok a až vtedy mi svitlo, čo je pre mňa na celej tej veci najstrašnejšie: zadúša ma smrad, čo tí ľudia šíria. Navyše z dvoch strán a dvoma spôsobmi – zľava mi vykrúca nos zápach cibule a spotených tiel trhanov, sprava sa zase valia výpary cesnaku a pálenky, ktoré sprevádzajú našich zbožných podporovateľov.

No nech v tom máme poriadok, zvýšil teraz hlas môj muž. Platnosť obvinenia vzneseného proti mne Krajinský výbor Ľudového súdu zrušil. Právoplatne. Je to každému jasné?

Ale iba pod zámienkou, dohadovali sa s ním ďalej sedmoslivkári, vraj v súdnom výbore nebola prítomná roľnícka strana! Čiže nie kvôli chýbajúcemu previneniu, ale len z formálnych dôvodov. A hneď aj určili nové pojednávanie.

To ma uistilo, že sa musím ozvať. Môj manžel je nevinný, to vie každý, vystúpila som nečakane – doteraz si ani nevšimli, že som tam. Má o tom dekrét. Prešiel rok, vysvetľovala som, ledva som stihla nabráť dych, nie hneď, ale o jeden celý rok predsa Sándora Hadnagya predvolali na pojednávanie druhého stupňa. Preto sme sa rozhodli, že sa obrátíme na politické strany, a ja som sa rozprávala s miestnou pobočkou Demokratického zväzu žien. A veru, prinieslo to svoje ovocie, zaradom pekne podali žiadosti, aby súdili prípad môjho muža s porozumením. Okrem sociálnych demokratov – tí nenapísali. Podľa Sándora sa niet ani čomu čudovať, Károly Würchsel

nie je totiž iba tajomníkom miestnych socdemákov, ale v skutočnosti aj... no, to je jedno. Podstatné je, že v prípade procesu s mojím manželom je jedným zo svedkov obžaloby. A tak žiadosť v prospech môjho muža nepodpísal, samozrejme.

Napokon sa ozval – len aby zahltil chvíľu, keď je možnosť ukradnúť si slovo – Gergely Kátai, akoby prišiel s radostnou správou: Každý vlastne vie, kto boli dvaja korunní svedkovia. Tajomník komunistickej strany Ferenc Hámos a jeho žena Irén. Nemusíme pripomínať, že ani tí nepodpísali. Ale teraz už poďme, nech nezmeškáme pojednávanie.

*

Pár slov by som však k hádke, čo prebehla pred ústredím maloroľníkov, dodala.

Obvinenie vznesené proti môjmu Sándorovi pramení, pravda, z udalostí, ktoré sa odohrali zhruba pred dvoma rokmi – aby bolo jasné, mal vraj „pokračovať vo vojenskej propagande“. Povedzme, že v máji '44 už ani podľa môjho názoru nebolo zvlášť múdre v prítomnosti celého oddielu mladých príslušníkov hnutia Levante na kunvadaskom hlavnom námestí pri nohe sochy hrdinského vojaka zdôrazňovať, že pomocou rakiet zvaných zázračné zbrane Tretej ríše sa bojová situácia zvráti od základov a že musíme urobiť všetko, aby sme na našej tisícročnej hranici zadržali ruskú bolševickú hordu.

Súhlasím, Sándor, vôbec nejde o to, že by som si to nepriala, aj podľa mňa by to bolo dobré, vysvetľovala som mu, keď sme sa pri tom pohádali. Len nerozumiem, vravím, ako môžeš ešte stále veriť, že sa to skutočne naplní a že je to naozaj aj dnes možné.

Prečože chcem, vraví, spochybniť to, čo preňho znamená vážnu záležitosť svedomia, otázku morálky a konečnej viery.

Dobre, pre mňa za mňa ostaň neoblomný, ale ak sa dá, tak potichu...

Marika moja, ako môžeš povedať, že potichu?! Mám sa postaviť pred mladých víťazov, svojich najudatnejších žiakov, a burcovať ich tým, že budem ticho? Nemám im povedať kam a prečo?

Nuž, Sándor, ak vieš, povedz... Ale radšej si to povedzte medzi sebou a nevykrikujte na hlavnej ulici!

Vzápätí sa Sándor popudeny vlastnou bezmocnosťou takmer rozplakal a len opakoval, že chlapci ho majú radšej než vlastných otcov, slepo by ho nasledovali kamkoľvek a ako len po tom všetkom môžem o danej záležitosti hovoriť tak cynicky a lahtikársky?

Lenže Sándorovi som zbytočne pripomínala, čo si bol sťa-by z pamäti vymazal, že iba pred pár mesiacmi sa pre túto otázku sporil ešte aj so svojim najlepším kamarátom. Gergely Kátai sa totiž z frontu vrátil so zranením a napriek počiatocnej horlivosti v strane maďarskej obnovy načisto vytriezvel, takže už s ničím dobrým nepočítal. Potom počas jednej od-
vážnej pitky Sándorovi všetko predložil a ten, počujúc toľko defetizmu, neveril vlastným ušiam, takže keď mi to poroz-prával, uzavrel v sebe celú vec s presvedčením, že Gergely bol opitý na mol. Hoci ja som mu, naopak, radila, aby pri posudzovaní vojnovnej situácie (aj otázky prihlúplej spolkovej ver-nosti a ozbrojeného priateľstva, doplnila som v duchu) počú-val radšej Gergelya, ktorý tomu lepšie rozumie.

Keď som sa s manželom hádala o politike, mala som dobrý dôvod neodvolávať sa pred ním na argumenty môjho otecka. Toho v dedine vždy považovali za nespornú autoritu, preto si

každý myslel – a toto zdanie sa rodina usilovala bez slova udržiať aj počas vojny –, že v našom širokom spoločenstve je jediným skutočným maďarským občanom práve textilný podnikateľ Ignác Csóka, ktorého nič neprekvapí, lebo nielenže vždy rozumne kalkuluje a pestuje užitočné vzťahy, ale je vo všeobecnosti obozretný a opatrný, a čo sa týka ľudských charakterov a cností, nie príliš dôverčivý. Zrejme práve z toho potom vyplynulo, že pomerne rýchlo a s nemalým podráždením si všimol u môjho muža istú obmedzenosť v politických otázkach. Otec v poslednej fáze vojny rozprával o svojom zaťovi dosť pohrdavo, zastával totiž názor, že čestný maďarský občan sa v tejto situácii usiluje vymeniť svoje niekdajšie kamarátstvo s Nemcami za nadchádzajúce kamarátstvo s Angličanmi. A po istom unáhlenom výstupe si, zamotaný vo vlastných slovách, povzdychol, že takto nám Rusi dajú pokoj. Podobný prístup bol však môjmu manželovi úplne cudzí, dokonca by ho pokladal za zradu.

Čo teda vysvitlo? Keď som Sándora upozornila, aby bol opatrný, mala som, ako inak, pravdu. Lebo presne pre toto ho ktosi hneď po fronte udal. Vraj veril zázračným zbraniam a zadržaniu bolševickej hordy. Ale bol vari iba sám, čo tomu veril? Hádam nebude z mojej strany trúfale predpokladať, že udavačom mohol byť niekto z tých, čo neskôr proti nemu aj krivo svedčili, pričom nám všetkým bolo nad slnko jasnejšie, že ide o Würcelela. Alebo o Hámosa – a ešte pravdepodobnejšie o oboch.

Mimochodom, toto Sándorovo velenie u leventov som na jednej strane úplne chápala, zároveň by som ich všetkých najradšej videla v pekle, najmä keď už išlo o život ohrozujúce situácie. V každom prípade, od začiatku som sa vedela vžiť do silnej a pritom ostýchavej túžby mužskej duše vystupovať v úlohe otca – o tom totiž nikdy nehovoril dokonca ani predo mnou –, a keď vyhlásil, že sa rozhodol prijať ponuku viest

školský oddiel leventov, prikývla som, akoby som čakala už len na to. Stalo sa to síce nečakane a ostala som prekvapená (ved so mnou o ničom nehovoril), no predsa som so všetkým zápalisto súhlasila. V hĺbke duše mi trochu aj odľahlo (čo ma však vzápätí zahanbilo), že odteraz zodpovednosť za to, aby sa Sándorove túžby splnili, nebude spočívať iba na mojich pleciach.

Lebo pravda je taká, že za posledných desať rokov môj manžel už nevysovil svoju veľkú túžbu mať syna, najradšej hneď dvoch. Keby som dokázala prvé dva plody vynosiť, mohli mať už sedem-osem rokov, lenže v tomto ohľade – a v úzkej súvislosti s danou záležitosťou – som mu, žiaľ, spôsobovala starosti, ku ktorým by som sa teraz nechcela vracieť. Len horko-ťažko som dokázala porodiť dievčatko, trpelo však srdcovou chybou a darmo nám pánboh túto krásnu, milú a rozumnú dcérku daroval, aby sme v nej nachádzali toľké šťastie, na jeseň osudného roku 1942, keď už mala nastúpiť do školy, nám ju aj zobral. Nevrávim, že nečakane, veď aj debrecínsky profesor hovoril, že katastrofa mohla nastať už aj skôr, no strata Margitky nás hlboko zasiahla, a hoci odvtedy prešli celé roky, nestačili nám, aby sme sa pozviechali. Nehovoriac o možnosti pokúsiť sa o dieťa znova.

Boli sme sotva pol roka bezdetní, keď si môj Sándor, ktorý možno závidel, že podaktorí jeho učiteľskí kolegovia sa aj v odborných alebo záujmových seminároch stretávajú s najlepšimi študentmi, vyhlíadol tento náčelnícky post u leventov. Podľa neho ponúka najvšestrannejšie kontakty medzi vychovávateľom a chovancami, veď o čo tu vlastne ide, Mariska moja? prednášal mi tu neraz, podstatné je, že sa pestuje nielen duch, ale aj telo, nielen hravejší alebo užitočnejší spôsob uvoľnenia, ale aj tréning zmyslu pre povinnosť. A to všetko sa strieda s rôznymi športovými súbojmi, pravidelnými bojovými hrami a vojenskými cvičeniami. Okrem toho si v rodine leventov uctieваме

a milujeme nielen svojich spolubojovníkov a vodcov, ale pobáda nás predovšetkým láska k domovine a naša maďarská reformovaná viera, za ktorú sme veľa trpeli. Mojim šarvancom, čo sú mi ako synovia, a ani mne samému neponúka podobnú súhru ani krúžok fyziky, ani literárny záujmový seminár, vysvetľoval Sándor, a mohol by som spomenúť ktorýkoľvek športový zväz či spevácky súbor, nebol by to žiadny z nich.

Ubehli celé roky a o ich činnosti som sa veľa nedozvedela, môj muž o nich rozprával málo. Vídala som ich iba občas, keď v rovnošate, v čiapkach s moriačimi perami a pohľadom upretým doprava maširovali po Karcagskej ceste vo vojenskom útvere pri príležitosti nejakého národného sviatku – na čele s mojím Sándorom, poobkrúcaným opaskami a pochodujúcim v čižmách slávnostným krokom tak svedomito, až sa mi to zdalo smiešne, ale, pochopiteľne, nikdy som sa neodvážila povedať mu to.

Žiaľ, ešte menej som sa mohla dozvedieť o tejto mobilizácii a veliteľskom zázemí oddielov hnutia Levente na jeseň roku '44, z čoho potom aj vznikli problémy. Sándor nebol ochotný hovoriť o tom ani pred akciou – odvolával sa na vojenské tajomstvo, no toto! vravím, predomnou?, ale nechcela som sa hádať – a už vôbec nie po nej. Nech sa ho radšej na nič nepýtam, aj tak mi nemôže nič povedať, ani kadiaľ chodili, ani na čom sa zúčastnili. Ale rovnako budú mlčať aj všetci chlapci, ak chcem, môžem upovedomiť rodičov, že ich synovia viaže vojenské tajomstvo. A že na toto sprisahanie nezabudnú, na to dá krk, veď všetkých veľmi dobre pozná, a hoci ich už učiť nemôže, usiluje sa na nich dozerať mimo školy, lebo dodnes mu leží na srdci osud tejto šestnástky.

Len toľko mi chce povedať, aby som pochopila, a prehovoriť mi do duše, vysvetľoval ešte pred odchodom: podobne

ako predtým, ani teraz nebude sám rozhodovať, kedy a čo bude robiť jeho oddiel leventov. No keďže v týchto dôležitých dňoch je zvlášť podstatné, aby svoju činnosť vo všetkých ohľadoch zladili, každý sa mimoriadne disciplinovane, oddane a s bezvýhradnou poslušnosťou spovedá svojmu nadriadenému. Nemôže síce prezradiť, kto je jeho priamy nadriadený, ale mám si byť istá, že ak nastane poplach a musia ísť plniť úlohy, nebude to žiadny vrtoch ani nerozvážny nápad, ale premyslený rozkaz. A ak by nás aj povinnosti rozdelili, mám neochvejne veriť v ich vojenské víťazstvo, dôverovať zákonitému manželovi, ktorý si zodpovedne a poctivo zastane svoje miesto a pre svojich mladíkov skočí hoci aj do ohňa.

Čoho som sa mohla chytiť počas tých dlhých siedmich mesiacov, kým boli preč, ak nie týchto úprimne myslených, hoci okrídlených sľubov, o ktorých som si myslela svoje: Darmo sa ich s dôverou sám drží, ťažko ich splní, ak ho okolnosti dostanú na kolená. A čo si počnem ja, keď sa nedajbože nevráti domov, bude zranený, padne do zajatia? A keď niektorému z detí ublížia, čo poviem rodičom?

Front cez nás prešiel neúprosne, letisko z nás totiž robí dôležitý vojenský bod. Nemecké oddiely ho začali budovať v roku 1943, a hoci malo iba trávnatú, dosť úzku prístávacu plochu, kde sa dokonca pásli kravy a ovce, využívalo sa často. Aby si Nemci zabezpečili cestu na ústup, poskytli tu priestor aj svojej 13. tankovej divízii, potom obsadili pre vyše päťsto vojakov školské triedy a prázdne byty po deportovaných. Samozrejme, letisko, ktoré si chceli ukoristiť Rusi, bránili zo všetkých síl. Preto napokon museli znášať hrôzostrašné bombové nálety a ocitli sa v prudkých bojoch, kde veru padlo za obeť aj dvadsať kunvadaských civilov, na čo Rusi obsadili dedinu, letisko a začali stavať prechod cez rieku Tisu.

Sú, pravda, takí, čo hovoria, že tých pár týždňov, keď ne-mecko-maďarský útvar pri pokuse o rýchly ústup z obklúčenia zaznamenal v našich končinách krutú prehru a pod prvým vážnejším ruským tlakom územie aj opustil, bolo v porovnaní s ostatnými bojiskami bezvýznamnou šarvátkou. Ale na cynický a bezcitný postoj k tomu, čo potom vystrájali Rusi v našej dedine a okolí a čo sa im vraj v porovnaní s takpovediac príznacnými krvavými lúpežnými masakrami nedá vážnejšie vyčítať, radšej nepoviem nič. A túto tému by som zatiaľ aj uzavrela.

Stačí dodať, že od chvíle, keď nás obsadili Rusi, bolo cítiť iba napäté vyčkávanie. Stále som čakala na manžela, nezaujímalo ma, ako ho prijmú, len nech sa vráti zdravý, a nezaoberala som sa ani tým, kto z dávnych prisluhovačov ušiel a kto ostal doma, hoci by bol možno urobil lepšie, keby sa utiahol na neznáme miesto, na rozdiel od tých, čo bez škrupulí zavrhlí minulosť a v novom Národnom výbore sa zbratali s členmi hnutia, ruskými kolaborantmi, čo sa zrazu vynorili z ilegality. Viacerí sa už aj predvádzali v obchode môjho otca, s mamou sa na ulici handrkovali, vykrikovali na mňa z opačnej strany cesty, podniktori si dokonca odpluli, keď ma uvideli, a do reči sa so mnou dali už iba najbližší. Pomoc od Kátaiovcov, dovtedy našich najlepších priateľov, som už nemohla očakávať, lebo Gergelyova manželka, moja dobrá kamarátka Annus Zószegiová, na ktorú to prišlo práve počas útoku, zomrela chuderka pri pôrode.

Viete si predstaviť, čo som cítila, keď po tomto všetkom v máji roku '45 môj manžel prišiel domov aj s celým oddielom. Bože! – Sándor vstúpi do záhrady, v žiare zapadajúceho slnka otvorí bránu a zavelí na vstup všetkým šestnástim chlapcom, zoradeným v útvare štyrikrát štyri. Salutovanie, leventovský pozdrav – a až keď ich spočítam a nikto nechýba, zaznie „rozchod“ a každý môže ísť domov!

Keď sa môj manžel na konci vojny vrátil, mali sme sa hneď odsťahovať, bolo by to bývalo najlepšie. Neurobili sme to dovtedy, ale mohli sme aspoň teraz.

Mala som počúvať mamu, ktorá sa presťahovala do rodnej dediny môjho otca, no stále odtiaľ túžila odísť. Takto, pravdaže, preniesla svoju túžbu na mňa a potom ma povzbudzovala, aby som prelomila kunvadaskú uzavretosť a zvolila si život vo väčšom meste.

Mama sa narodila ako katolíčka, jej predkovia pochádzali zo zemianskej rodiny v Mezökövesde a z rodiny úradníka v Hevešskej župe. Akoby považovala iba za prechodný stav, že s otcom, synom veľkostatkára, ktorý zapustí korene v rodnej dedine ako zámožný obchodník a reformovaný presbyter, sa usadia v tomto spustnutom kraji Kúnov. Moja mama však túžila ísť do Egeru, dokonca do Pešti, alebo aspoň do Szolnoku a neúnavne trúsila poznámky na adresu reformovaných, lebo boli podľa nej nemastní-neslaní, aj na nechápavých Kúnov, čo si nevideli ďalej od nosa a ešte aj záhradkárčenie bolo pre nich príliš zložité, lebo dokážu pochopiť, iba keď treba ísť na pastvu. Týmto sa znechutili už aj sviatky, hovorievala, zábavy bývali surové, stravovanie bez fantázie, víno nepoznali ani z počutia, dokonca aj pálenku mali biednu – v dobrom sa hovorilo iba o ich baraňom perkelte a smaženej býčej nožine. Moja mama bola presvedčená, že v našich končinách sa duchovná chudoba a hlúpa pýcha snúbia s prenikavou biedou, ale o tomto sa miestnej inteligencii páchnucej hnojom ani len nespája.

Nie je nič príznačnejšie, hovorí, ako keď si títo reformovaní obyvatelia Kunvadasu postavili kostol obrích rozmerov s takou ohromnou vežou, že ju vidia aj v Karcagu, vedľa neho poschodový obecný dom podobný župnému a hneď za nimi dolu sa už rozprestiera smradľavý močiar. Sem sa vylievajú